

Araştırma Makalesi

Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kullanılan Görsellerin Öğretmen Tercihlerine Göre İncelenmesi (İstanbul İli Örneği) *

The Examination of Visuals Used in Middle School Social Studies Textbooks According to Teacher's Preferences (Example of Istanbul Province)

Research Article

Murat TAŞKIN*¹

Mehmet AÇIKALIN²

Karamanoğlu Mehmetbey
Uluslararası Eğitim
Araştırmaları Dergisi

Aralık, 2020
Cilt 2, Sayı 2
Sayfalar: 133-146
<http://dergipark.gov.tr/ukmead>

* Sorumlu Yazar

Makale Bilgileri

Geliş : 17.05.2020

Kabul : 26.09.2020

DOI: 10.47770/ukmead.738747

Özet

Bu çalışmada, İstanbul ilinde 2015-2016 eğitim-öğretim yılında okutulan ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsellerin eğitim-öğretim açısından niteliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada, nicel araştırma modellerinden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada kullanılmak için ilgili literatür taranarak ve uzmanlar yardımıyla anket geliştirilmiştir. Anket, İstanbul ilinde görev yapan 150 sosyal bilgiler öğretmenine uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların büyük bir kesimi incelenen ders kitaplarındaki görsellerin öğrenciyi düşünmeye sevk etmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların yarısı görsellerin boyutlandırılmasını yeterli bulmamıştır. Benzer şekilde katılımcıların önemli bir bölümü görsellerin güncellikten uzak olduğunu ortaya koymuştur. Sosyal Bilgiler gibi görselliğin özellikle büyük öneme sahip olduğu bir ders için 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarındaki görsellerin eğitim-öğretim için gereken niteliklerden uzak olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Ders kitapları, görsel öğeler, görsel tasarım, sosyal bilgiler, sosyal bilgiler eğitimi

Abstract

The purpose of the study was to investigate the quality of the visuals in the middle school social studies textbooks. The textbooks analyzed in the study were 5th, 6th and 7th grade social studies textbooks used in Istanbul in the 2015-2016 academic year. Survey model, one of the Quantitative research models was used in the study. A survey was developed based on the relevant literature and with the help of experts for this study. The survey was applied to 150 social studies teachers working in Istanbul. According to the research results, the vast majority of the participants pointed out that the visuals in the textbooks examined did not have a quality to encourage students to think. Besides half of the participants did not find dimensions of the visuals in the textbooks satisfactory. Similarly almost half of the participants thought the visuals in the textbooks out of date. In conclusion, while visuals are important aspect of school subject such as social studies, this study showed that visuals in the textbooks (5th, 6th and 7th grades) were far from the satisfactory qualities necessary for teaching and learning.

Social studies, social studies education, textbooks, visual design, visual items **Keywords**

International Journal of
Karamanoğlu Mehmetbey
Educational Research

December, 2020
Volume 2, No 2
Pages: 133-146
<http://dergipark.gov.tr/ukmead>

* Corresponding author

Article Info:

Received : 17.05.2020

Accepted : 26.09.2020

DOI: 10.47770/ukmead.738747

*Bu çalışma, "Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kullanılan Görsellerin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi (2017)" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi programı doktora öğrencisi, mnksat@hotmail.com ORCID: 0000-0001-8570-2906

² Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, acikalin@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-9861-5024

GİRİŞ

Eğitim - öğretim teknolojilerindeki tüm ilerlemelere karşın ders kitaplarının eğitimde kullanılan temel kaynak olma özelliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bu durum ders kitaplarını, eğitim - öğretim sürecinin en önemli bilgi kaynaklarından biri konumuna getirirken, aynı zamanda da eğitim sistemi içindeki en önemli öğretim materyali olarak karşımıza çıkarmaktadır (Ceyhan & Yiğit, 2004; Demirel & Kiroğlu, 2008; Kılıç, 2008).

Ders kitaplarının eğitim öğretim sürecinde temel kaynak olmasının başlıca nedeni, hem öğretmenlere hem de öğrencilere sağladığı önemli katkılardır. Ders kitapları, öğretmenlerin derste ne anlatacaklarına rehberlik eden önemli bir yardımcı kaynak olması (Cemaloğlu, 2003; Ceyhan & Yiğit, 2004), ders saatini daha etkin kullanmalarına yardım etmesi (Cemaloğlu, 2003), öğretim programına göre kazandırılması gereken kazanım, değer ve becerileri bir bütün olarak göstermesi (Kılıç, 2008; Kılıç & Seven, 2005), derste anlatılacak konuların planlanmasına ve plana uygun hareket edilmesine kaynaklık etmesi (Duman & Çakmak, 2011) ve ölçme değerlendirme çalışmalarına yardımcı olması (Cemaloğlu, 2003; Kılıç, 2008; Kılıç & Seven, 2005) gibi farklı yönlerden büyük bir öneme sahiptir. Öğrenciler açısından ele alındığında ise önceki konu ile sonraki konu arasında ilişki kurmalarına imkan tanınması (Duman & Çakmak, 2011; Kılıç, 2008; Kılıç & Seven, 2005), kendi başlarına konulara çalışmalarına ve öğrenmelerine fırsat vermesi (Cemaloğlu, 2003; Kılıç, 2008; Kılıç & Seven, 2005), okulda öğretilen konuların evde gözden geçirilerek hatırlanmasına imkan vermesi (Cemaloğlu, 2003; Duman & Çakmak, 2011; Kılıç, 2008; Kılıç & Seven, 2005) gibi önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Bu özelliklerinin yanında öğrencilerin kendi hızlarına göre çalışmasına olanak tanınması (Kılıç, 2008), çeşitli alanlardaki bilgiye daha kısa sürede ve derli toplu ulaşmalarını sağlaması (Cemaloğlu, 2003) ve derse gelmeden önce konuya çalışmalarına fırsatı vermesi (Duman & Çakmak, 2011) gibi farklı özellikleri, ders kitaplarının eğitim öğretim süreçlerinde önemli bir kaynak olmasına katkı sunmaktadır.

Ders kitapları eğitim ve öğretim sürecinin vazgeçilmez materyallerinden biri olduğundan içeriklerinin dikkatle hazırlanması gerekmektedir. Özellikle ilköğretim ve ortaokul ders kitaplarının hazırlanmasında öğrenci seviyesine uygunluk daha da önem kazanmaktadır. Öğrencilerin bu seviyelerde somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine geçiş aşamasında olduklarından dolayı ders kitapları hazırlanırken bu durumun göz önünde bulundurulmasına özen gösterilmelidir (Cemaloğlu, 2003; Ceyhan & Yiğit, 2004; Kılıç, 2008).

Ders kitaplarının hazırlanması aşamasında dikkat edilmesi gereken niteliklerden biri de, ders kitaplarında kullanılan görsellerdir. Eğitim öğretim sürecinin en erken aşamalarından en ileri aşamalarına kadar çeşitli görseller öğrencilerin öğrenmelerini desteklemek amacıyla ders kitaplarında kullanılmaktadır. Bu görsellerin ders kitaplarındaki niceliğinin geçmişten günümüze artarak devam ettiği görülmektedir. Bu konuda Lee (2010), yaptığı nicel araştırmada zaman içerisinde fen bilgisi ders kitaplarındaki görsel öğelerin arttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca elli yıl önce ile karşılaştırıldığında incelenen ders kitaplarının her sayfasında görsel öğelerin neredeyse iki kat daha fazla olduğunu gözler önüne sermektedir. Görsellerdeki bu niceliksel artışın nitelikte de desteklenmesi görsellerden beklenen faydanın sağlanması için önemlidir. Bu yüzden ders kitaplarında yer alacak görsellerin öğrencilerin ilgisini çekme, fikirlerini geliştirme, içeriği destekleme ve açıklama gibi yönlerden başarılı olması gerekmektedir (Janko & Peskova, 2013; Schnotz, 2002; Yaşar & Seremet, 2007). Çünkü görseller iyi bir şekilde düzenlendiğinde, bilgilerin öğrenilmesinde önemli bir katkı sunmaktadır (Lee, 2010). Ayrıca ders kitaplarında yer alan görseller ezberlenmesi güç olan soyut kavramların görselleştirilerek somutlaştırılmasını sağlamaktadır. Özellikle görsel kullanımına uygun olan Sosyal Bilgiler dersinde görseller, farklı ön bilgilere sahip olarak gelen öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmelerine imkan tanımaktadır (Cruz & Thornton, 2012). Bununla beraber görsellerin konuları özetleme, kavramlarla gerçekler arasındaki ilişkiyi gösterme, sunulan bilgiyi düzenleme ve öğrencilerin dikkatini canlı kalmasını sağlama gibi faydaları vardır (Yaşar & Seremet, 2007).

Ders kitaplarında kullanılan görsellerin yukarıda bahsedilen önemli işlevleri yanında öğrenilmesi zor ve karmaşık konuları basitleştirerek öğrenciler tarafından anlaşılmasına olanak vermesi ve öğrencilerin bunları anlamasını kolaylaştırması (Janko & Knecht, 2013; Yaşar & Seremet, 2007), öğrencilere sunulan bilgilerin daha uzun süreli hatırlanmasına katkı sağlaması (Aglin, 1986; Haring & Fry, 1979; Hayes & Readence, 1983), içeriğin anlaşılmasını kolaylaştırması (Levie & Lentz, 1982) sayılabilir. Bunun yanında öğrencileri düşünmeye teşvik ederek hayal dünyalarını zenginleştirmesi (Ceyhan & Yiğit, 2004; Levie & Lentz, 1982), öğrencilerin dikkatlerini ders kitabı üzerine çekmesi (Pingel, 2003) ve öğretimsel mesajların etkili ve verimli bir şekilde iletilmesinde etkin bir işleve sahip olması (Şahin İzmirli, Kabakçı & İzmirli, 2009) gibi özelliklerin de ders kitaplarındaki görsellerde bulunması gerekmektedir.

Levin (1981) ders kitaplarında kullanılan görseller üzerine yaptığı araştırmasında, ders kitaplarında kullanılan görsellerin beş önemli işlevi olduğunu belirtmektedir. Çalışma sonucunda ortaya konulan beş önemli işlev şu şekilde sıralanmakta ve açıklanmaktadır:

1. Süsleme: Ders kitaplarında kullanılan görseller içeriği daha dikkat çekici hale getirebilirler. Böylece öğrenciler için ders kitabı eğlenceli hale gelebilir. Kullanılan görsel ilk önce içerikle ilgili olmalıdır. Bu son derece önemlidir.
2. Temsil: Ders kitabındaki görseller, öğrencilerin bir yeri, olayı veya durumu vb. görselleştirmelerine yardım eder. Bu nedenle kullanılan görseller niçin kullanılıyorsa onun özelliğini iyi yansıtmalıdır.
3. Dönüştürme: Ders kitaplarındaki görseller bir içerikteki anahtar bilgiyi öğrencilerin hatırlamasına yardım edebilir. Bu nedenle görseller, öğrencilerin içerikte verilmek istenen bilgiyi kolayca fark etmelerine yardım etmelidir.

4. Düzenleme: Ders kitaplarındaki görseller, birbiriyle uyumlu bir biçimde öğrencinin bilgiyi zihninde doğru yerleştirmesine yardım edebilir. Hazırlanan görseller buna katkı sağlayıcı nitelikte olmalıdır.

5. Yorumlama: Ders kitaplarında kullanılan görseller, iyi hazırlandığında öğrencilerin içeriği anlamalarına yardım edebilir. Ayrıca hazırlanan görseller, öğrencilerin yorum yapabilmelerine fırsat vermelidir (aktaran Mayer & Gallini, 1990, s.715).

Eğitim - öğretim ortamında yoğun olarak kullanılan ders kitaplarının öğretimsel açıdan etkililiğini arttırmak için görsel kullanımında bazı noktalara dikkat etmek gerekmektedir. Ders kitaplarında kullanılan görseller; öncelikle içerikle uyumlu (Carney & Levin, 2002; Halis, 2004; Kochhar, 2009; Pettersson, 2000; Yaşar & Seremet, 2007), içeriği destekleyen (Alpan, 2004; Becer, 2011; Carney & Levin, 2002) ve öğrenci seviyesine uygun olmalıdır (Alpan, 2004; Halis, 2004; İşler, 2003; Kochhar, 2009; Mayer & Gallini, 1990; Yaşar & Seremet, 2007). Bu özelliklerin yanında ders kitaplarındaki görsellerin baskı kalitesinin iyi olması (Becer, 2011; Demircioğlu, 2011) önemlidir. Ayrıca ders kitaplarındaki görsellerin karmaşık değil, açık ve anlaşılır olması (Becer, 2011; Carney & Levin, 2002; Kochhar, 2009), içeriği somutlaştırması (Ceyhan & Yiğit, 2004; Kuzu, Akbulut & Şahin, 2007), öğrencileri düşünmeye teşvik etmesi (Cruz & Thornoton, 2012; Janko & Peskova, 2013; Levie & Lentz, 1982; Schnotz, 2002; Vitulli & Santoli, 2013) beklenmektedir. Bu özelliklere sahip olan görsellerin ders kitaplarında kendinden beklenen işlevleri yerine getireceği düşünülmektedir.

Ders kitaplarındaki görsellerin hazırlanması aşamasında dikkate alınması gereken önemli noktalardan biri de görsel tasarım ilkelerine uygunluktur. Ders kitaplarının estetik açıdan güzel görünmelerinin sağlanması ve öğretimsel açıdan etkili olabilmesi için görsel tasarım ilkelerinin biçimsel ve yerleşimsel özelliklerine gereken özen gösterilmelidir. Bu kapsamda biçimle ilgili olan görsel tasarım ilkelerinden çizgi, boşluk, doku, renk; yerleşmeyle ilgili görsel tasarım ilkelerinden olan denge, orantılama - ölçeklendirme, bütünlük, devamlılık, vurgu, uyum gibi ilkeler ders kitaplarındaki görsellerin işlevlerini daha etkili yerine getirmesinde büyük etkiye sahiptir (Alpan, 2004; Becer, 2011; Ceyhan & Yiğit, 2004; İşler, 2003; Seferoğlu, 2006; Uçar, 2004).

Literatür incelendiğinde ülkemizde sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görseller üzerine yapılmış çok sayıda çalışmaya rastlanılmamıştır. Tespit ettiğimiz çalışmalardan üçü 4 ve 5. sınıf, dördü 5. sınıf, biri 6. sınıf, üçü 7. sınıf, ikisi 5, 6 ve 7 sınıflar, biri tüm ortaokul kitapları ve biri de lise 9. sınıf tarih ders kitabı ile 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları üzerine yapılmıştır. İncelenen çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki görseller üzerine odaklanan yeterli çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. İncelenen çalışmalardan ikisi tek sınıf düzeyinde görseller üzerine odaklanırken, diğer çalışmalar ders kitaplarını bir bütün olarak incelemektedir. Örneğin Eşgi ve Dursun (2008) yaptıkları çalışmada 4 ve 5. sınıf altı adet Sosyal Bilgiler ders kitabını incelemiş ve bu kitapların tamamının görsel tasarım ilkeleri için hazırlanan kriterlerden %50'sinden daha fazlasına sahip olmadığı sonucuna varmışlardır. Şahin (2011), Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders kitabını incelemiş ve bazı görsellerin içeriği desteklemediği, görsellerin sayfa içinde dengeli dağıtılmadığı, görsellerin bir bölümünde renklerin uygun kullanılmadığı ve bir bölümünün ise boyutlarının çoğunlukla gerçeğe uygun olarak düzenlenmediği sonuçlarına ulaşmıştır. Eğdemir (2017), 7. sınıf sosyal bilgiler kitabını görsel metin ilişkisi açısından incelediği çalışmada; ders kitabında görsel çeşitliliğinin yetersiz olduğunu, başlıkların görsellerle uyumlu olmadığını ve bazı görsellerin karmaşık olduğunu ortaya koymuştur. Çakmak ve Kaçar (2020) ise yaptıkları çalışmada 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görselleri resim - metin ilişkisi yönünden incelemişler ve resimlerin çoğunlukla amacına uygun olduğunu belirtmişlerdir. Aynı çalışmada görsellerin kısmen hafızada kalıcı bir özelliğe sahip olduklarını ve resimlerin %90'ında metinle ilgili açıklayıcı bir bilgiye rastlanmadığını ifade etmişlerdir. Bahsedilen bu çalışmaların çoğunluğunda incelenen ders kitapları bir bütün olarak incelenmiş olup sadece görsellerin değerlendirilmesine odaklanan sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır.. Bu araştırmada ise, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin görsel tasarım ilkelerine göre mevcut durumunun sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmayla sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin mevcut durumu ortaya konularak, bu alandaki eksikliğin giderilmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca bu çalışmadan elde edilecek verilerin gelecek yıllarda hazırlanacak sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsel kullanımına da rehberlik edebileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın amacı ve araştırma soruları

Bu araştırmanın temel amacı, 2015-2016 eğitim - öğretim yılında İstanbul ilindeki devlet ortaokullarında okutulan 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan görsellerin, görsel tasarım ilkelerine göre hazırlanıp hazırlanmadığını öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirmek olarak belirlenmiştir. Araştırma amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

1. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görseller içerikle ne kadar uyumludur?
2. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görseller içeriği ne kadar somutlaştırmaktadır?
3. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görseller içeriğin ana fikrine ne kadar dikkat çekmektedir?
4. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görseller öğrenciyi düşündürücü nitelikte midir?
5. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görseller görsel tasarım ilkelerine ne kadar uygun hazırlanmıştır?
6. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görseller ders kitabının dikkat çekiciliğine ne kadar katkı sağlamaktadır?
7. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsellerin baskısının açık, net ve temiz olmasına ne kadar dikkat edilmiştir?

8. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsellerdeki öğeler ne kadar gerçeğine uygundur?
 9. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görseller ne kadar günceldir?
 10. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsellerin çeşitliliği ve sayısal durumu nasıldır?

YÖNTEM

Bu araştırma, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında İstanbul ilinde okutulan 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının (5. sınıf Evren Yayıncılık, 6. sınıf Yakın Çağ Yayınları ve 7. sınıf Tuna Matbaacılık) görseller yönünden mevcut durumunu, literatür ve uzmanların görüşleri doğrultusunda hazırlanan anket yoluyla sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Araştırmada "...bir evren içinden seçilen bir örneklem üzerinde yapılan çalışmalar yoluyla evren genelindeki eğilim, tutum veya görüşlerin nicel veya numerik olarak betimlenmesini sağlayan (Creswell, 2017)" nicel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama modelinden yararlanılmıştır. Bu yöntemde araştırmacı, örneklemde elde ettiği veriyle evren hakkında çıkarımlarda bulunabilir. Bu kapsamda verilerin hızlı bir şekilde toplanması ve ekonomik olması nedeniyle anket tekniği kullanılmıştır (Creswell, 2017).

Çalışma Grubu

Tablo 1.

İlçeler Bazında Anket Uygulanan Okul ve Öğretmen Sayısı

İlçe Adı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı
Fatih	16	50
Bağcılar	25	97
Esenler	1	3
Toplam	42	150

Araştırma katılımcılarını, 2015 - 2016 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili Bağcılar, Esenler ve Fatih ilçelerindeki devlet ortaokullarında görev yapan Sosyal Bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Tablo 1’de gösterildiği gibi bu üç ilçedeki 42 ortaokulda görev yapan ve halihazırda 5, 6 ve 7. sınıfta Sosyal Bilgiler dersini veren her sınıf düzeyinden 50 olmak üzere toplam 150 Sosyal Bilgiler öğretmenine araştırmacı tarafından literatür taranarak ve uzman görüşleri alınarak hazırlanan anket uygulanmıştır. Araştırma için İstanbul Üniversitesi Etik Kurulundan onay (tarih ve sayı: 08.02.2016 - 17450)ve İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğünden izin alınmıştır. Katılımcı öğretmenler gönüllülük esasına uygun olarak seçilmiş ve bilgilendirilmiş onam formu ile gerekli bilgilendirme yapılmıştır. Araştırma verileri bu örneklemden hareketle yapılan anket çalışmasından elde edilmiştir. Aşağıda her sınıf düzeyinde anket çalışmasına katılan katılımcıların cinsiyet ve hizmet süreleri verilmiştir.

Tablo 2.

5, 6 ve 7. Sınıf Anket Çalışmasına Katılan Öğretmenlerin Cinsiyet ve Hizmet Süresi Dağılımı

Cinsiyet	5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Kadın	19	38	17	34	18	36	54	36
Erkek	31	62	33	66	32	64	96	64
Toplam	50	100	50	100	50	100	150	100
Hizmet Süreleri (Yıl)	f	%	f	%	f	%	f	%
1 - 10	34	68	26	52	32	64	92	61,3
11 - 20	9	18	20	40	10	20	39	26
21 yıl üstü	7	14	4	8	8	16	19	12,6
Toplam	50	100	50	100	50	100	150	100

Tablo 2’ye göre, araştırma katılımcılarının %36’sını kadınlar, %64’ünü erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlasını (%61,3) 1 - 10 yıl arası hizmet süresine sahip olanların oluşturduğu görülmektedir. 21 ve üstü hizmet yılına sahip olanların sayısı ise diğer gruplara göre azınlıktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aşamasında 5’li likert tipi anket kullanılmıştır. Anket geliştirilirken ilgili literatür incelenmiştir. İnceleme sonucunda ders kitaplarında kullanılan görsellerin nasıl hazırlanması gerektiğine yönelik araştırmacıların belirttiği esaslar belirlenmiştir. Anket kendi içinde anlam, biçim ve içerik ve gerçekçilik yönünden üç bölüme ayrılmıştır. Belirlenen bu bölümlerle ilgili 40 maddelik bir havuz oluşturulmuştur. Araştırmacı tarafından hazırlanan anket iki ölçme değerlendirme uzmanı, dört Sosyal Bilgiler alan uzmanı ve ayrıca iki Türkçe alan uzmanından yardım alınarak tekrar düzenlenmiştir. Uzmanların görüşleri doğrultusunda madde sayısı 19 olarak belirlenmiştir. Hazırlanan anket, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları

İçin beş öğretmene uygulanmıştır. Bu aşamadan sonra son düzenlemeler yapılarak asıl çalışmaya geçilmiştir. İlk aşamada, hali hazırda 5, 6 ve 7. sınıf derslerine giren her sınıf düzeyinde 50 öğretmen olmak üzere uygun örneklem yoluyla seçilen toplam 150 Sosyal Bilgiler öğretmenine anket uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasının ardından verilerin analizi aşamasına geçilmiştir. Anket uygulaması sonucunda elde edilen verilerin analizi için betimsel istatistiksel analiz yaklaşımı kullanılmıştır.

Öncelikle anket çalışmasından elde edilen veriler her sınıf düzeyinde tablolaştırılmış ve her maddeye verilen cevapların yüzde ve frekansları belirlenmiştir. Ardından anket sonuçları anlam, biçim ve içerik ve gerçekçilik yönünden olmak üzere üç bölüm halinde her sınıf düzeyinde ayrı ayrı olmak üzere bulgular kısmına eklenmiştir. Her anket maddesinin yüzdeleri kendi bölümü içerisinde hesaplanmıştır.

Anket maddelerinin güvenilirliğini ölçmek için SPSS 21.0 programı yardımıyla Cronbach's alpha güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmaya göre, sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsellerin niteliğinin ölçülmesine yönelik hazırlanan soruların yüksek düzeyde güvenilirlik katsayısına sahip olduğu bulunmuştur (19 soru; $\alpha=0.925$).

BULGULAR

2015 - 2016 eğitim - öğretim yılında İstanbul ilinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin, araştırmacı tarafından literatür ve uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanan "Ders Kitaplarındaki Görselleri Değerlendirme Anketi" yardımıyla değerlendirilmesi sonuçları bu bölümde ele alınmıştır.

İncelenen Ders Kitaplarında Görsel Çeşitleri ve Sayısal Durumları

2015 - 2016 eğitim - öğretim yılında İstanbul ilinde okutulan Sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsel çeşitleri ve kullanım sıklıkları tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3.

5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kullanılan Görsel Çeşitleri ve Kullanım Sıklıkları

	5.sınıf f	6.sınıf f	7.sınıf f	Toplam f
1. Fotoğraf	241	223	148	612
2. Resim	41	40	111	192
3. Harita	9	29	22	60
4. Şema	10	7	4	21
5. Tablo	8	6	16	30
6. Gazete haberi	14	-	17	31
7. İnternet haberi	-	15	4	19
8. Kavram haritası	3	-	-	3
9. Diyagram	7	-	-	7
10. Amblem	15	1	9	25
11. Afiş	4	2	1	7
12. Grafik	-	-	10	10
13. Şekil	-	8	1	9
14. Zihin haritası	2	-	-	2
15. Ölçek	-	1	-	1
16. Tarih şeridi	-	-	1	1
17. Gravür	-	-	1	1
18. Minyatür	-	-	1	1
Toplam (f)	354	332	346	1032

Yukarıda verilen tablo 3'e bakıldığında; incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarından 5. sınıf ders kitabında 11, 6. sınıf ders kitabında 10 ve 7. sınıf ders kitabında ise 14 görsel çeşidin kullanıldığı görülmektedir. İlgili ders kitaplarında sayfa başına düşen görsel sayılarına bakıldığında ise 5. sınıf ders kitabında 3.05, 6. sınıf ders kitabında 2.4 ve 7. sınıf ders kitabında 2.3 görsel düşmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde ilgili ders kitaplarında sayfa başına görsel kullanım sıklığı en az 2.3, en fazla ise 3.05 olduğu görülmektedir. En fazla kullanım sıklığına sahip görsel çeşidi ise tüm sınıf düzeylerinde fotoğraftır. 5.sınıf ders kitabındaki görsellerin %68.07'sini, 6.sınıf ders kitabında %67.01'ini ve 7. sınıf ders kitabında ise %42.7'sini fotoğraflar oluşturmaktadır. Fotoğraftan sonra en fazla kullanım sıklığına sahip olan görsel çeşidin ise resimlerdir. Tarih şeridi, gravür, minyatür, afiş gibi bazı görsel çeşitlerinin kullanım sıklığının ise sınırlı kaldığı görülmektedir.

Anlam Yönünden Bulgular

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin anlam yönünden değerlendirilmesi sonuçları bu başlık altında ele alınmıştır.

Tablo 4'teki veriler genel olarak incelendiğinde, görsellerin içerikle uyumuna ilişkin madde katılımcılar tarafından en fazla olumlu bulunan maddedir Katılımcıların 5. sınıf düzeyinde yaklaşık dörtte üçü (%76), 6 ve 7. sınıf düzeylerinde ise

beşte dördü incelenen ders kitaplarını, içerikle uyumlu olma yönünden başarılı bulmaktadır. Ders kitaplarındaki görseller, içerikle uyumlu olduğunda istenilen iletinin öğrencilere kazandırılmasına katkı sağladığı bilinmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde, kararsızlar hariç katılımcıların 5. sınıf düzeyinde %18'i, 6 ve 7. sınıf düzeylerinde ise %16'sı incelenen ders kitaplarını içerikle uyum yönünden yeterli bulmadıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 4.

5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin anlam yönünden değerlendirilmesi anket sonuçları

		Tamamen Katılıyorum			Katılıyorum			Kararsızım			Katılmıyorum			Tamamen Katılmıyorum			Toplam		
		5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf
1. Görseller içerikle uyumludur.	f	5	6	5	33	34	35	3	2	2	8	7	7	1	1	1	50	50	50
	%	10	12	10	66	68	70	6	4	4	16	14	14	2	2	2	100	100	100
2. Görseller içeriği açıklamaktadır.	f	5	5	5	31	28	28	7	6	9	6	10	7	1	1	1	50	50	50
	%	10	10	10	62	56	56	14	12	18	12	20	14	2	2	2	100	100	100
3. Görseller içeriği desteklemektedir.	f	7	6	6	27	32	30	8	3	5	7	8	9	1	1	-	50	50	50
	%	14	12	12	54	64	60	16	6	10	14	16	18	2	2	-	100	100	100
4. Görseller içeriği somutlaştırmaktadır.	f	6	10	2	19	20	19	15	8	20	9	11	6	1	1	3	50	50	50
	%	12	20	4	38	40	38	30	16	40	18	22	12	2	2	6	100	100	100
5. Görseller içeriğin ana fikrine dikkat çekmektedir.	f	6	5	3	20	20	27	12	15	8	10	9	10	2	1	2	50	50	50
	%	12	10	6	40	40	54	24	30	16	20	18	20	4	2	4	100	100	100
6. Görseller öğrenciyi düşündürücü niteliktedir.	f	6	2	1	12	17	15	15	15	14	15	12	16	2	4	4	50	50	50
	%	12	4	2	24	34	30	30	30	28	30	24	32	4	8	8	100	100	100

Görsellerin içeriği açıklamasına ilişkin madde incelendiğinde; 5. sınıf düzeyinde katılımcıların %72'si, 6 ve 7. sınıf düzeylerinde ise katılımcıların yaklaşık üçte ikisi incelenen ders kitaplarındaki görselleri, içeriği açıklamada başarılı olarak değerlendirmektedir.

Ders kitaplarında yararlanılan görsellerin, içerikte anlatılanları hiçbir yanlış anlam yüklemeyen açıklaması beklenir. Ancak katılımcıların önemli bir bölümü incelenen ders kitaplarını bu yönden yeterli bulmamaktadır. 5. sınıf düzeyinde katılımcıların %14'ü, 6.sınıf düzeyinde %22'si ve 7. sınıf düzeyinde ise %16'sı incelenen ders kitaplarındaki görsellerin içeriğin açıklanmasına yeterli katkıyı vermediğini düşünmektedir. Katılımcıların küçük bir bölümünün ise (5. sınıf %14, 6. sınıf %12 ve 7. sınıf %18) herhangi yönde bir görüş belirtmediği görülmektedir.

Ders kitaplarında görsel kullanılmasının önemli katkılarından biri de, içerikte iletilmek istenen mesajın aktarımına yardımcı olmasıdır. Tablo 4 incelendiğinde; görsellerin içeriği desteklemesine ilişkin olarak 5. sınıf düzeyinde katılımcıların %68'i, 6. sınıf düzeyinde %76'sı ve 7. sınıf düzeyinde %72'si, incelenen ders kitapları yeterli olarak değerlendirmektedir. Araştırma verileri, katılımcıların tüm sınıf düzeylerinde yakın oranlarda (5. sınıf %16, 6 ve 7. sınıf %18) ilgili ders kitaplarını bu yönden yeterli görmediklerini ortaya çıkarmaktadır. Kararsız kalanların en fazla yer aldığı sınıf düzeyinin 5. sınıf (%16) olduğu görülmektedir.

Anket çalışmasının en dikkat çekici sonuçlarından biri katılımcıların "Görseller içeriği somutlaştırmaktadır" maddesine verdikleri yanıtlardır. Katılımcıların 5. sınıf düzeyinde yarısı, 6. sınıf düzeyinde beşte üçü ve 7. sınıf düzeyinde ise sadece %42'si incelenen ders kitabında kullanılan görsellerin içeriği somutlaştırdığını düşünmektedir. 7. sınıf düzeyinde incelenen ders kitabını olumlu bulan 21 katılımcıdan sadece ikisinin 'tamamen katılıyorum' ifadesini işaretlemesi, ilgili ders kitabını olumlu bulanların da bunu güçlü bir şekilde ifade etmekte kaçındıklarını göstermektedir. Ders kitaplarında kullanılan görsellerin içeriği görselleştirerek öğrencilerin öğrenmesine yardımcı olduğu bilinmektedir. Bu özelliğe sahip olduklarında öğrenilmesi zor konuların, daha az sürede öğrenilmesine katkı sağlayabilirler. Ancak araştırma sonuçları, katılımcıların ortalama olarak yarısının incelenen ders kitaplarındaki görsellerin içeriği somutlaştırmakta yeterli bulmadıklarını ortaya koymaktadır. Burada kararsızların oranının oldukça yüksek olması dikkat çekmektedir. Özellikle katılımcıların 5. sınıf düzeyinde %30'u kararsız kalırken, 7. sınıf düzeyinde ise beşte ikisi (çalışmadaki en yüksek kararsızlık oranı) gibi ciddi bir bölümünün kararsız kaldığı görülmektedir. Bu durum katılımcıların ilgili madde yönünden 6 ve 7. sınıf düzeyinde görüş bildirmekte zorlandıklarını göstermektedir.

Görsellerin içeriğin ana fikrine dikkat çekmesine yönelik anket maddesi sonuçları, katılımcıların 5. sınıf düzeyinde %52'si 6.sınıf düzeyinde yarısının ve 7. sınıf düzeyinde ise %60'ının incelenen ders kitaplarını başarılı bulduklarını göstermektedir. Eğitim - öğretim ortamında kullanılan bir ders kitabında kullanılan görsellerin içerikte asıl iletilmek istenen mesajı içermesi beklenir. İlgili görseller, içeriğin ana fikrine odaklandığında kendinden beklenen faydayı sağlayabilir. Ancak araştırmaya katılan katılımcıların 5 ve 7. sınıf düzeylerinde yaklaşık dörtte biri (%24), 6. sınıf düzeyinde ise beşte biri incelenen ders kitaplarının bu yönden yeterli olmadığı düşüncesindedir. Özellikle 5 ve 6. sınıf düzeylerinde kararsızların oranının yüksek olduğu (5. sınıf %24 ve 6. sınıf %30) görülmektedir.

Ders kitaplarında kullanılan görsellerin öğrencileri düşündürücü nitelikte olması oldukça önemlidir. Ancak anket çalışmasından ortaya çıkan sonuçlar, incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarının tüm sınıf düzeylerinde katılımcılar tarafından

dikkat çekmede yeterli görülmediğini ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların 5. sınıf düzeyinde %36'sı, 6. sınıf düzeyinde %38'i ve 7. sınıf düzeyinde ise %32'si gibi oldukça az bir oranı incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin öğrencileri zihinsel olarak harekete geçirdiğini düşünmektedir. Bunlar içinden de 6.sınıf düzeyinde sadece iki ve 7.sınıf düzeyinden de bir kişinin tamamen katılıyorum ifadesini işaretlediği göz önüne alındığında, bu sınıf düzeylerinde ilgili maddeyi olumlu bulanların güçlü bir tavır takınmadıklarını ortaya koymaktadır. Bu maddenin araştırma sonuçlarına göre, tüm sınıf düzeylerinde en yüksek oranda olumsuz bulunan madde olduğunu göstermektedir. Katılımcıların 5. Sınıf düzeyinde %34'ü, 6. sınıf düzeyinde %32'si ve 7. sınıf düzeyinde ise beşte ikisi gibi dikkat çekici bir bölümü incelenen ders kitaplarındaki görselleri öğrencileri düşündürücü nitelikten yoksun olarak değerlendirmektedir. Burada kararsızların oranlarının yüksek olması da dikkat çekmektedir. Tüm sınıf düzeylerinde katılımcıların önemli bir bölümü (5 ve 6. sınıf %30, ve 7. sınıf %28) olumlu ya da olumsuz bir fikir belirtmemektedir. Bu durum, bu katılımcıların incelenen ders kitaplarını öğrencileri düşündürmede yeterli düzeyde görmedikleri düşüncesine yol açmaktadır.

Biçim ve İçerik Yönünden Bulgular

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin biçim ve içerik yönünden değerlendirilmesi sonuçları bu başlık altında ele alınmıştır.

Tablo 5.

5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin biçim ve içerik yönünden değerlendirilmesi anket sonuçları

		Tamamen Katılıyorum			Katılıyorum			Kararsızım			Katılmıyorum			Tamamen katılmıyorum			Toplam		
		5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf
1. Görsellerde kullanılan renkler birbiriyle uyumludur.	f	9	7	9	24	27	33	8	9	5	7	7	3	2	-	-	50	50	50
	%	18	14	18	48	54	66	16	18	10	14	14	6	4	-	-	100	100	100
2. Görsel öğelerin boyutlandırılması konunun önemine göre yapılmıştır.	f	7	4	4	19	17	25	10	13	13	13	14	8	1	2	-	50	50	50
	%	14	8	8	38	34	50	20	26	26	26	28	16	2	4	-	100	100	100
3. Görsellerdeki bütün öğeler içerikle ilgilidir.	f	4	5	4	25	23	19	12	15	15	8	6	11	1	1	1	50	50	50
	%	8	10	8	50	46	38	24	30	30	16	12	22	2	2	2	100	100	100
4. Görseller kolay algılanabilir.	f	5	4	4	22	26	25	15	9	12	7	8	9	1	3	-	50	50	50
	%	10	8	8	44	52	50	30	18	24	14	16	18	2	6	-	100	100	100
5. Görseller sayfa üzerinde yerleşim yönünden dikkat çekicidir.	f	7	1	2	20	24	26	10	19	13	11	6	7	2	-	2	50	50	50
	%	14	2	4	40	48	52	20	38	26	22	12	14	4	-	4	100	100	100
6. Görsellerdeki öğeler arasında uyum vardır.	f	8	2	1	23	33	36	11	11	7	8	3	6	-	1	-	50	50	50
	%	16	4	2	46	66	72	22	22	14	16	6	12	-	2	-	100	100	100
7. Görseller sayfa üzerine dengeli dağıtılmıştır.	f	7	4	3	22	25	22	13	12	13	6	8	10	2	1	2	50	50	50
	%	14	8	6	44	50	44	26	24	26	12	16	20	4	2	4	100	100	100
8. Sayfa üzerindeki öğeler birbirini tamamlamaktadır.	f	5	5	3	21	21	23	18	13	14	5	9	8	1	2	2	50	50	50
	%	10	10	6	42	42	46	36	26	28	10	18	16	2	4	4	100	100	100
9. Görsellerin baskısı açık, net ve temizdir.	f	9	5	6	15	26	24	12	5	9	11	11	6	2	3	5	50	50	50
	%	18	10	12	30	52	48	24	10	18	22	22	12	4	6	10	100	100	100

Ders kitaplarında kullanılan renkler, hem öğrencileri güdülemesi hem de onların ilgi ve dikkatini çekmesi bakımından önemlidir. Ayrıca renklerin öğretim materyalindeki bilgi ve ayrıntılara, benzerlik ve farklılıklara dikkat çekme özelliği olduğu bilinmektedir. Bunun yanında görsel tasarım ilkelerine uygun kullanılan renklerin hedef kitle üzerinde etkili olma ve öğretim materyalinin daha iyi algılanmasını sağlama gibi özelliklere sahip olabilir. Tablo 5 incelendiğinde görsellerde kullanılan renklerin birbiriyle uyumlu olmasına ilişkin madde, katılımcıların 5 ve 6. sınıf düzeylerinde yaklaşık üçte ikisi (5. sınıf %66 ve 6. sınıf %68) ve 7. sınıf düzeyinde ise katılımcıların %84'ü gibi önemli bir bölümü tarafından başarılı bulunduğu görülmektedir. Bu verilere göre, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görsellerde renk kullanımının diğerlerine göre daha başarılı bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak görsellerdeki renklerin eğitim- öğretim ortamındaki önemi düşünüldüğünde araştırma sonuçları, katılımcıların 5. sınıf düzeyinde %18'inin, 6. sınıf düzeyinde %14'ünün incelenen ders kitaplarındaki görsellerin renk uyumuna ilişkin olumlu düşünceye sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. 7. sınıf düzeyinde ise 50 katılımcıdan sadece 3'ü tarafından olumsuz bulunurken, 5 katılımcının ise kararsız kaldığı görülmektedir.

Öğretim materyallerinde kullanılan görsellerden beklenen önemli bir niteliğin de boyutlandırma olduğu açıktır. Görselin hem kendi içinde hem de diğer görsellerle olan orantısı, görselin algılanmasını doğrudan etkilemektedir. Araştırma sonucuna göre, incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin boyutlandırılmasına ilişkin madde, katılımcıların 5. sınıf düzeyinde yarıdan biraz fazlası (%52), 6. sınıf düzeyinde %42'si gibi oldukça düşük bir oranı ve 7. sınıf düzeyinde ise %58'i tarafından başarılı bulunmaktadır. Buna karşın katılımcıların 5.sınıf düzeyinde %28'i, 6.sınıf düzeyinde yaklaşık üçte ikisi (%32) ve 7.sınıf düzeyinde de %16'sı incelenen ders kitaplarını bu yönden yetersiz olarak değerlendirmektedir. Araştırma verileri, kararsızların oranının da tüm sınıf düzeylerinde yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların 5.sınıf düzeyinde

beşte birinin, 6 ve 7. sınıf düzeylerinde 50 katılımcıdan 13'ünün kararsız kalması, incelenen ders kitaplarının yeterli görmediklerine işaret etmektedir.

İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsellerdeki bütün öğelerin içeriğe uygun olmasına ilişkin madde, katılımcıların 5 ve 6.sınıf düzeylerinde yaklaşık beşte üçe yakını (5. sınıf %58, 6. sınıf %56) ve 7. sınıf düzeyinde ise yarısından daha azı (%46) tarafından başarılı olarak değerlendirilmektedir. Ders kitaplarında kullanılan görsellerin seçilmesi sırasında, içeriğinde bulunan öğelerin içerikle ilgili olması beklenir. Ancak araştırma sonuçları, özellikle 7. sınıf düzeyinde neredeyse her dört katılımcıdan birinin incelenen ders kitabını olumsuz olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında tüm sınıf düzeylerinde katılımcıların önemli bir oranının (5. sınıf %24, 6 ve 7. sınıf %30) kararsız kalarak olumlu veya olumsuz bir fikir belirtmemeleri dikkat çekmektedir. Bu oranlar dikkate alındığında, katılımcılar tarafından ilgili ders kitaplarında bulunan görsellerin bütün öğelerinin içerikle ilgili olmasına ilişkin net bir tavrın ortaya konulmadığı görülmektedir.

“Görseller kolay algılanabilir” maddesini, katılımcıların 5. sınıf düzeyinde %54'ü, 6. sınıf düzeyinde %60'ı ve 7. sınıf düzeyinde ise %58'i incelenen ders kitaplarını başarılı bulmaktadır. Ders kitaplarında kullanılan görsellerin, sayfa üzerinde kolay algılanması önemli görülmektedir. Görseller karmaşık ve algılanamaz olursa, öğrenmeye yardımcı olmak yerine engelleyici olabilir ve öğrencilerin görseli anlaması zorlaşabilir. Bu yönden düşünüldüğünde katılımcıların bir bölümü (5. sınıf %16, 6. sınıf %22 ve 7. sınıf %18) incelenen ders kitaplarındaki görsellerin kolay algılanabilir olmadığını düşünmektedir. Araştırmada katılımcıların önemli bir bölümü (5. sınıf %30, 6. sınıf %18 ve 7. sınıf %24) de kararsız kalmaktadır.

Görsellerin sayfa üzerinde gözün algılama yönüne uygun olarak yerleştirilmesi ve öğrencilerin dikkatlerini dağıtmamasına özen gösterilmesi önemlidir. Araştırmanın “Görseller sayfa üzerinde yerleşim yönünden dikkat çekicidir” maddesi, katılımcıların 6. sınıf düzeyinde yarısı, 5 ve 7. sınıf düzeylerinde ise yarısından biraz fazlası (5. sınıf %54 ve 7. sınıf %56) tarafından başarılı olarak değerlendirilmektedir. Başarılı olarak değerlendirenlerin de özellikle 6. sınıf düzeyinde 50 katılımcıdan birinin, 7. sınıf düzeyinde ise 50 katılımcıdan sadece ikisinin ‘tamamen katılıyorum’ ifadesini işaretlemesi, katılımcıların incelenen ders kitaplarını bu yönden güçlü bir şekilde başarılı görmediklerini göstermektedir. Araştırma verileri, katılımcıların önemli bir bölümünün de kararsız kaldığını göstermektedir. Özellikle 6. sınıf düzeyinde katılımcıların 19 madde içinde en fazla oranda (%38) kararsız kaldıkları madde olmuştur.

Tablo 5'te “Görsellerdeki öğeler arasında uyum vardır” maddesinin, biçim ve içerik yönünden katılımcılar tarafından 6.sınıf düzeyinde en fazla (%70), 5 ve 7. sınıf düzeylerinde ise ikinci en fazla olumlu bulunan madde (5. sınıf %62 ve 7. sınıf %74) olduğu görülmektedir. Ders kitaplarında kullanılan görsellerde yer alan öğelerin içerikte anlatılan konuyla ilgili olarak birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlaması beklenmektedir. Özellikle 6. sınıf düzeyinde 50 katılımcıdan sadece 4'ü incelenen ders kitabını bu yönden yetersiz olarak değerlendirmesi dikkat çekmektedir. Bu oran, ilgili maddenin katılımcılar tarafından 6. sınıf düzeyinde en az olumsuz bulunan madde olduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarında sayfa üzerindeki görsel öğelerin birbirini tamamlamasına ilişkin olarak katılımcıların 5, 6 ve 7. sınıf düzeylerinde yarısından fazlası (%52) tarafından başarılı bulunmaktadır. Ders kitaplarındaki sayfalar üzerinde yararlanılan tüm öğelerin birbiriyle uyumlu olması durumunda istenilen mesajın iletilmesi kolaylaşmaktadır. Ancak araştırmadan ortaya çıkan sonuçlar, tüm sınıf düzeylerinde kararsızlarla birlikte katılımcıların %48'si gibi yarıya yakınının bu yönden ilgili ders kitaplarını yeterli bulmadıklarını ortaya koymaktadır. Burada kararsızların oranının da oldukça yüksek olması (5. sınıf %36, 6. sınıf %26 ve 7. sınıf %28) dikkat çekmektedir. İlgili madde, özellikle 5. sınıf düzeyinde tüm araştırmada boyunca katılımcıların en yüksek oranda kararsız kaldıkları madde olmuştur.

Ders kitaplarında kullanılan görsellerin hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken en önemli unsurlardan birinin baskı kalitesi olduğu kabul edilir. Baskı kalitesi öğretimsel öğelerin anlaşılmasını kolaylaştırdığı gibi, aynı zamanda görsellerin dikkat çekiciliğini de yakından etkileyebilir. İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarını, görsellerin baskılarının açık, net ve temiz olmasına ilişkin olarak katılımcıların 5. sınıf düzeyinde yarısına yakını (%48), 6 ve 7. sınıf düzeylerinde ortalama yaklaşık beşte üçü (6. sınıf %62 ve 7. sınıf %60) başarılı bulmaktadır. Ancak 5 ve 6. sınıf düzeylerinde dörtte birinden (5. sınıf %26 ve 6. sınıf %28) 7. sınıf düzeyinde de beşte birinden fazlasının(%22) yetersiz olarak değerlendirmesi, ilgili ders kitaplarına baskı kalitesi yönünden gereken özenin gösterilmediği düşüncesine yol açmaktadır. Bunun yanında özellikle 5 ve 7. sınıf düzeylerinde katılımcıların önemli bir oranının da kararsız kalması, katılımcıların incelenen ders kitaplarının baskısına yönelik olumlu düşünceye sahip olmadıkları şeklinde değerlendirilmektedir.

Gerçekçilik Yönünden Bulgular

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin gerçekçilik yönünden değerlendirilmesi sonuçları bu başlık altında ele alınmıştır.

Tablo 6'daki görsellerde yer alan öğelerin gerçeğine uygun olmasına ilişkin veriler incelendiğinde, katılımcıların 5. sınıf düzeyinde yaklaşık dörtte üçü (%74), 6 ve 7. sınıf düzeylerinde ise beşte dördünden biraz fazlası (6. sınıf %82 ve 7. sınıf %84) incelenen ders kitaplarını başarılı olarak değerlendirmektedir. Bu verilere göre, incelenen ders kitapları arasında bu yönden 7. sınıf ders kitabının en çok olumlu bulunan kitap olmaktadır. Araştırmanın bu maddesine ilişkin olarak 5. sınıf düzeyindeki katılımcıların beşte birinin kararsız kaldığı görülmektedir. Bu oranın yüksek olması katılımcıların ilgili kitabı bu yönden değerlendirmede zorlandıklarına işaret etmektedir. İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerde verilen bilgilerin doğru olmasına ilişkin olarak, katılımcıların 5 ve 7. sınıf düzeyinde beşte dördü ve 6. sınıf düzeyinde ise %88'i ilgili ders kitaplarını olumlu değerlendirmektedir. Eğitim – öğretim ortamında kullanılan bir ders materyalindeki bilgilerin tam olarak doğru olması beklenir. Ancak araştırma verilerine göre, 5 ve 7. sınıf düzeyinde 50 katılımcıdan ikisi, 6. sınıf düzeyinde ise 3'ü

ilgili kitaplarda kullanılan görsellerin barındırdığı bilgilerin doğru olmadığını belirtmektedir. 5 ve 7. sınıf düzeyinde katılımcıların bir bölümü (%16) de kararsız kalmaktadır.

Tablo 6'daki "Görsellerdeki bilgiler günceldir" maddesinin, katılımcılar tarafından 5 ve 6. sınıf düzeylerinde en düşük oranda, 7. sınıf düzeyinde ise en düşük orandaki iki maddeden biri olarak seçildiği görülmektedir. Ders kitaplarındaki görsellerde kullanılan bilgilerin ve öğelerin olabildiğince güncel olmasının, öğrencilerin ilgisini çekmede önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir. Ancak bu yönden ilgili ders kitaplarını, katılımcıların 5. sınıf düzeyinde %44'ü gibi yarısından az bir oranı, 6. sınıf düzeyinde %62'si ve 7. sınıf düzeyinde ise beşte üçü başarılı bulmaktadır. Buna karşın 5 ve 6. sınıf düzeylerinde katılımcıların beşte birinden fazlası (%22) ve 7. sınıf düzeyinde de %14'ü ilgili kitaplardaki görsellerin güncelliği yakalamada yetersiz kaldığını düşünmektedir.

Tablo 6.

5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin gerçekçilik yönünden değerlendirilmesi anket sonuçları

		Tamamen Katılıyorum			Katılıyorum			Kararsızım			Katılmıyorum			Tamamen katılmıyorum			Toplam		
		5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf
1. Görsellerdeki öğeler gerçeğine uygundur.	f	10	11	6	27	30	36	10	3	3	3	4	5	-	2	-	50	50	50
	%	20	22	12	54	60	72	20	6	6	6	8	10	-	4	-	100	100	100
2. Görsellerde verilen bilgiler doğrudur.	f	10	10	5	30	34	35	8	2	8	1	3	2	1	1	-	50	50	50
	%	20	20	10	60	68	70	16	4	16	2	6	4	2	2	-	100	100	100
3. Görsellerdeki bilgiler günceldir.	f	5	2	5	17	29	25	17	8	13	9	9	6	2	2	1	50	50	50
	%	10	4	10	34	58	50	34	16	26	18	18	12	4	4	2	100	100	100
4. Görsellerdeki bilgiler / öğeler doğru yerleştirilmiştir.	f	7	4	4	25	29	26	12	10	14	4	6	6	2	1	-	50	50	50
	%	14	8	8	50	58	52	24	20	28	8	12	12	4	2	-	100	100	100

Tüm sınıf düzeylerinde kararsızların oranlarının yüksek olması da dikkat çekmektedir. Özellikle 5. sınıf düzeyinde kararsızların oranı yaklaşık olarak katılımcıların üçte birinden (%34) fazla olduğu görülmektedir. Bu veriler, katılımcıların önemli bir bölümünün incelenen ders kitaplarındaki görsellerin güncelliğinin yeterli olmadığını düşündüklerini ortaya koymaktadır.

Gerçekçilik yönünden anketin son maddesi, incelenen ders kitaplarında kullanılan görsellerdeki bilgilerin / öğelerin doğru yerleştirilmesine ilişkindir. Anket verileri, katılımcıların 5 ve 6. sınıf düzeylerinde yaklaşık üçte ikisinin (5. sınıf %64 ve 6. sınıf %66) ve 7. sınıf düzeyinde de beşte üçünün ilgili ders kitabını başarılı bulduklarını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, yüksek oranda kararsızlarla (5. sınıf %24, 6. sınıf %20 ve 7. sınıf %28) birlikte katılımcıların her sınıf düzeyinde, önemli bir bölümünün ders kitaplarda kullanılan görsellerdeki bilgilerin ve öğelerin yerleştirilmesinde eksikliklerin olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İncelenen ders kitaplarında 400 sayfada (5. sınıf 116, 6. sınıf 138 ve 7. sınıf 146) 1032 görsel (5. sınıf 354 6. sınıf 332 ve 7. sınıf 346) tespit edilmiştir. Sayfa başına düşen görsel sayısı 5. sınıf ders kitabında 3.05, 6. sınıf ders kitabında 2.4 ve 7. sınıf ders kitabında ise 2.3 olduğu görülmüştür. Bu sayılar göz önüne alındığında incelenen ders kitaplarının görsel sayısı yönünden yeterli olduğu söylenebilir. Ancak ilgili ders kitaplarına bakıldığında tüm sınıf düzeylerinde toplam 18 görsel çeşidine (5. sınıf 11, 6. sınıf 10 ve 7. sınıf-14) ulaşılmıştır. Tüm sınıf düzeylerinde en fazla kullanılan görselin fotoğraf olduğu tespit edilmiştir. Toplam 1032 görselin 612'sini (toplam görsellerin %59.3) fotoğraflar oluşturmaktadır. Tarih şeridi, Gravür, minyatür gibi görsel çeşitleri sadece 7. sınıf ders kitabında sadece birer defa kullanıldığı görülmüştür. Kavram haritası, zihin haritası, Diyagram gibi görsel çeşitleri de sadece 5. sınıf ders kitabında yer almıştır. Ayrıca Sosyal Bilgiler dersi için önemli bir yere sahip olabilecek olan karikatüre incelenen ders kitaplarında rastlanamamıştır. Bu durumda incelenen ders kitaplarının görsel sayısı ve sayfa başına düşen görsel sayısı bakımından yeterli olduğu, ancak görsel çeşitliliği bakımından eksik kaldığı söylenebilir.

Anket çalışmasından elde edilen bulgular incelendiğinde araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki görselleri "anlam", "biçim ve içerik" ve "gerçekçilik" yönünden karşılaştırdıklarında "gerçekçilik" yönünden diğerlerine göre daha yeterli değerlendirmektedir. Katılımcılar ilgili ders kitaplarındaki görselleri 5 ve 6. sınıf düzeylerinde "biçim ve içerik yönünden", 7.sınıf düzeyinde ise "anlam yönünden" diğer alanlara göre daha zayıf bulduğunu görülmektedir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içerikle uyumuna ilişkin anket verileri incelendiğinde araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ortalama %78'i (5. Sınıf %76, 6 ve 7. sınıf %80) ilgili ders kitaplarındaki görsellerin içerikle uyumlu olduğunu düşünmektedir. Ders kitaplarında kullanılan görseller içeriğe uygun seçilmesi durumunda istenilen mesajın iletilmesine yardımcı olacaktır. Bunun aksine bir durumda ise içerikte iletilmek istenen mesaj görseller yoluyla verilemeyecektir (Carney &

Levin, 2002; Halis, 2004; Kochhar, 2009; Pettersson, 2000). Ancak araştırma sonuçları, katılımcıların bir bölümünün görsellerin içerikteki mesajı yansıtmadığı, içerik görsel bütünlüğünün sağlanmadığını düşündüklerini göstermektedir. Öcal ve Yiğittir (2007), 4 ve 5. sosyal bilgiler ders kitabını öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirmiş ve ilgili ders kitabındaki görsellerin içerikle uygun olmasını katılımcıların %63.4'ü başarılı bulmuştur. Türkel (2010) ise çalışmasında Sosyal Bilgiler 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında içerik - görsel bütünlüğünün sağlanmadığını sonucuna ulaşmıştır. Şahin (2012) de, 6.sınıf "İpek Yolunda Türkler" ünitesi üzerine yaptığı çalışmasında görsellerle metin içeriğinin tutarlılığını orta düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Belirtilen bu çalışmaların sonuçlarıyla araştırma sonuçlarının birbirini desteklediği görülmektedir. Bu durum ilgili ders kitaplarının hazırlanması aşamasında içerik görsel uyumunun sağlanması noktasında gerekli özenin gösterilmediğini ortaya koymaktadır. Ancak son yıllarda yapılan bazı araştırma sonuçları, ders kitaplarının hazırlanması sırasında görsel - içerik uyumuna daha fazla dikkat edildiğini göstermektedir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını öğretmen görüşlerine göre değerlendirdiği çalışmasında Alakaş (2019), 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının görselleriyle içeriğinin tutarlı olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Çakmak ve Kaçar (2020) da inceledikleri 7. sınıf ders kitabındaki tüm görsellerin içerikle uyumlu ve ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Görseller, ders kitaplarındaki anlaşılması güç olan konuları görselleştirerek basitleştirebilir ve bu konuların daha kolay öğretilmesine katkı sağlayabilir (Ceyhan & Yiğit, 2004; Cruz & Thornton, 2012; Janko & Knecht, 2013; Kochhar, 2009; Yaşar & Seremet, 2007). Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriği somutlaştırmasına ilişkin anket verileri incelendiğinde Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ortalama %52'lik bir kesimi (5. sınıf %50, 6. sınıf %60 ve 7. sınıf %48) ilgili ders kitaplarını olumlu değerlendirmektedir. Sonuçlar incelendiğinde katılımcıların yarısı, ilgili ders kitaplarının içeriği somutlaştırmada başarılı bulmamaktadır. Benzer bir çalışma yapan Nalçacı (2011), araştırmasında 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının fiziksel yapısı, tasarımı, dili, görsel düzeni vb. özelliklerini öğretmen görüşlerine göre incelemiş ve ilgili ders kitabındaki görsel öğeler olan grafik ve tabloların verileri somutlaştırması katılımcıların sadece %45'i tarafından başarılı bulunmuştur. Çakmak ve Kaçar (2020) ise araştırmalarında, görsellerin kısmen hafızada kalıcı özelliğe sahip oldukları sonucuna varmışlardır. Bu araştırma sonuçları da araştırmamızdan elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Görseller öğrencileri düşünmeye teşvik ederek onların hayal dünyalarının zenginleşmesine ve üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesine katkıda bulunabilirler (Ceyhan & Yiğit, 2004; Cruz & Thornton, 2012; Levie & Lentz, 1982). Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların ortalama sadece %35'lik (5. sınıf %36, 6. sınıf %38 ve 7. sınıf %32) bir kesimi incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin öğrenciyi düşündürücü bir özelliğe sahip olduğunu düşünmektedir. Buna karşın geriye kalan yaklaşık üçte ikilik (%64) gibi büyük çoğunluk ise ders kitaplarındaki görsellerin öğrenciyi düşündürücü özelliğe yeterince sahip olmadığını düşünmektedir. Bunun yanında araştırmanın bu maddesi ankette ortalama olarak en düşük düzeyde olumlu bulunan madde olmuştur. Bu durum incelenen ders kitaplarındaki görsellerin hazırlanmasında öğrencileri düşünmeye teşvik etmesinin dikkate alınmadığını göstermektedir. Dursun ve Eşgi (2008), araştırmasında görsel öğelerin mesaj aktarımında öğrenci için uyarıcı olması özelliğini incelediği 4 ve 5. sınıf düzeyinde altı ders kitabından beşinin uygun olmadığı, birinin ise kısmen uygun olmadığını ortaya koymuştur. Şahin (2012), yukarıda bahsedilen araştırmasında görsel öğelerin öğrenciyi düşündürmede çok az düzeyde etkili kullanıldığı ve görsel öğelerin genellikle ilgi ve dikkat çekmede, bilgiye yönlendirmede, araştırma yapmaya imkan tanıyarak amacına hizmet etmediği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçların araştırma sonuçlarımızla uyumlu olduğu görülmektedir. Bu durum ise Sosyal Bilgiler ders kitaplarının hazırlanması aşamasında görsellerin öğrencilerin zihinsel gelişimlerini ve hayal dünyalarını geliştirmeye gereken önemin ve özenin gösterilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Çakmak ve Kaçar (2020) ise yaptıkları araştırmada, 7. sınıf düzeyinde görsellerin çoğunlukla metin üzerine düşündürmeye sevk edebilecek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu durum son yıllarda görsellerin hazırlanması aşamasında bu noktaya da dikkat edildiğini göstermektedir.

Görsellerde kullanılan renkler kitaba çekicilik katması bakımından önemli bir yere sahiptir. Kitaplarda renkler önemli bilgi ve ayrıntılara, benzerlik ve farklılıklara dikkat çekme, öğrencilerin ilgisini odaklama, zıtlık oluşturma, içeriğin anlaşılmasını kolaylaştırma gibi pek çok farklı amaç için kullanılabilir (Alpan, 2004; Kılıç & Seven, 2005). Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin renklerinin birbiriyle uyumuna ilişkin anket verileri incelendiğinde Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin 5 ve 6. sınıf düzeylerinde yaklaşık üçte ikilik bir kesimi (5. sınıf %66 ve 6. sınıf %68) ve 7. sınıf düzeyinde %84'ü ilgili ders kitaplarını olumlu olarak değerlendirmektedir. Anket verilerinden elde edilen sonuçlara bakıldığında 7. sınıf düzeyinde renklerin kullanımının diğer ders kitaplarına karşın belirgin bir üstünlüğü göze çarpmaktadır. Ancak katılımcıların bir bölümüne göre, 5 ve 6. sınıf düzeylerinde renkler arası uyum yeterli seviyede değildir. Dursun ve Eşgi (2008), yukarıda tanıtılan araştırmasında "Rengin amacına uygun kullanılması" maddesi bakımından altı ders kitabının da uygun olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Nalçacı (2011) çalışmasında, katılımcıların sadece %62.5'inin incelediği 5.sınıf ders kitabındaki görsellerde renkler arası uyum ve bütünlüğün sağlandığını düşündükleri ortaya çıkarmıştır. Şahin'in (2012), ise araştırmasında 6. sınıf dört farklı yayınevine ait Sosyal Bilgiler ders kitabındaki "İpek yolunda Türkler" ünitesindeki görsel öğelerin renkli olmasına kısmen özen gösterildiği, ancak kullanılan renklerin çoğunlukla amacına uygun kullanılmadığı ve renklerin önemli ayrıntıları vurgulamadığı sonucuna ulaşmıştır. Yakın zamanda Eğdemir (2017) 7. sınıf düzeyinde, Demir ve Atasoy (2018) ise 5. sınıf düzeyinde yaptıkları çalışmalarında incelenen ders kitaplarında kullanılan renklendirmelerin yeterli olmadığı sonucuna varmışlardır. Özellikle Eğdemir (2017), incelediği 7.sınıf ders kitabında kullanılan renklerin dikkat çekici olmadığı daha çok mat ya da soluk olduğunu tespit etmiştir. İncelenen bu araştırma sonuçlarıyla, 5 ve 6. sınıf ders kitaplarına yönelik araştırmamızdan elde edilen bulguların birbiriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Buna karşın Alakaş (2019) incelediği 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan görsellerin renklerinin canlı ve net olduğunu belirtmiştir.

Ders kitaplarında kullanılan öğelerin boyutunun doğru seçilmesi kitabın etkili kullanımı ve öğretici öğelerin verimliliği açısından önemlidir (Kılıç & Seven, 2005). Görsellerin içeriği ayrıntı gerektiriyorsa, boyutları büyük ve geniş tutulmalıdır (Alpan, 2004). Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki görsel öğelerin boyutlarının konunun önemine göre yapılmasına ilişkin anket verileri incelendiğinde, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ortalama %50'si görsellerin boyutlandırılmasını yeterli bulurken (5. sınıf %52, 6. sınıf %42 ve 7. sınıf %58) diğer yarısı ise yeterli bulmamaktadır. Özellikle 6. sınıf ders kitabı bu yönden katılımcıların çoğunluğu tarafından yeterli bulunmamaktadır. Dursun ve Eşgi (2008), yaptıkları çalışmada "Görsel öğelerin boyutlarının amacına uygun kullanılması" maddesi bakımından incelediği 4 ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersine ait incelenen altı ders kitabının da uygun olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Şahin (2012) bahsedilen araştırmasında görsel öğelerin boyutlarının çoğunlukla gerçeğine uygun olarak kullanılmadığı, benzerlik ve farklılıkları vurgulayacak özelliklere dikkat edilmediği, mesajları etkili kılacak ve ön plana çıkaracak detaylara özen gösterilmediğini ortaya koymuştur. Bu araştırmaların sonuçları araştırmamızla uyum içerisindedir. İncelenen ders kitaplarında da katılımcıların önemli bir bölümü görsellerin boyutlarının ayarlanmasına yeterli özen gösterilmediğini düşünmektedirler.

Görsellerin tüm öğeler bir konuyla ilgili birbiriyle uyumlu olacak şekilde seçilmeli ve birbirini tamamlayacak şekilde düzenlenmelidir (Alpan, 2004; Becer, 2011). Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki görsellerdeki bütün öğelerin içerikle ilgili olmasına ilişkin anket verileri incelendiğinde Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ortalama %53'ü (5. sınıf %58, 6. sınıf %56 ve 7. sınıf %46) ilgili ders kitaplarını olumlu olarak değerlendirmektedir. Araştırma sonuçları Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin neredeyse yarıya yakınının görsellerdeki öğelerin kendi içindeki tasarımının yeterli olmadığını düşündüklerini göstermektedir. Görsel içindeki öğeler arasında bir bütünlük sağlanmadığında görselin amacına hizmet edebilmesi olanaklı değildir. Benzer şekilde bir sonuca da Dursun ve Eşgi (2008) ulaşmıştır. Yapılan araştırmada "Tasarımda bütünlük ilkesine uyulması" maddesi için incelenen altı ders kitabının da uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları ve önceki araştırma sonuçları Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsellerin tasarımında bütünlük algısının tam olarak oluşmadığını ortaya koymaktadır.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin sayfa üzerine dengeli dağıtılmasına ilişkin anket verileri incelendiğinde Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ortalama %55'i (5 ve 6. sınıf %58 ve 7. sınıf %50) ilgili ders kitaplarını olumlu olarak değerlendirmektedir. Bu sonuçlar katılımcıların yaklaşık yarısının ilgili ders kitaplarındaki görsellerin sayfa üzerinde dengeli dağıtılmadığını düşündüklerini göstermektedir. Buradan hareketle katılımcıların yarısına yakınının ilgili ders kitaplarında sayfa üzerinde görsellerin dengeli dağıtılmasına gereken önemin verilmesi noktasında başarılı olunmadığını düşündükleri söylenebilir. Dursun ve Eşgi (2008), araştırmalarında "Tasarımda denge ilkesine uyulması" maddesine ilişkin inceledikleri altı ders kitabının da buna uygun olmadığı sonucuna varmışlardır. Türkel (2010) araştırmasında 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metinler ile görsel öğeler düzensiz verildiği için görsel metin uyumu olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Nalçacı (2011), ilgili araştırmasında "Sayfalarda yazılı ve görsel araçların hizalanmasına dikkat edilmiştir" şeklindeki maddesi, katılımcıların %51,3'ü tarafından başarılı bulunmuştur. Araştırma sonuçları önceki yıllarda yapılan araştırma sonuçlarıyla benzer yönde olup Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki görsel düzen oluşturulurken denge unsuruna gereken önemin ve özenin gösterilmesi gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

Ders kitaplarında baskı unsuru görsel ve yazılı öğelerin anlaşılmasını sağlayan en önemli faktörlerden biridir. Bu nedenle baskıda meydana gelebilecek eksiklikler, ders kitabındaki görsellerin ve yazıların alıcılar tarafından algılanmasını güçleştirebilir, hatta tamamen engelleyebilir. Bu durumun önüne geçebilmek için baskının kalitesini etkileyen kullanılan mürekkep, kullanılan kağıdın kalitesi, baskı tekniği gibi unsurlar yakından etkilemektedir (Kılıç & Seven, 2005). Katılımcıların ortalama %56,6'sı (5. sınıf %48, 6. sınıf %62 ve 7. sınıf %60) görsellerin baskısının açık, net ve temiz bulurken, geriye kalan %43,4'ü gibi önemli bir bölümü de görselleri bu yönden yeterli bulmamaktadır. Özellikle 5.sınıflarda katılımcıların yarıdan fazlasının (%52) yeterli bulunmamış olması dikkat çekmektedir. Seven (2001), Yalçınkaya (2004) ve Dursun ve Eşgi (2008) yapmış oldukları araştırmalarda inceledikleri ders kitaplarının görseller yönünden baskısının yeterli düzeyde olmadıkları sonucunu araştırmamızın da desteklediği görülmektedir. Araştırmamızdan sonraki zamanda yapılan bazı çalışmalarda ise bu konuda bir ilerleme kaydedildiği ve incelenen ders kitaplarının baskılarının yeterli düzeyde olduğu anlaşılmaktadır (Alakaş, 2019; Çakmak ve Kaçar, 2020; Demir ve Atasoy, 2017).

Araştırmada Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki görsellerdeki bilgilerin güncel olmasına ilişkin anket verileri ele alındığında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ortalama %55'i (5. sınıf %44, 6. sınıf %62 ve 7. sınıf %60) ilgili ders kitaplarını olumlu olarak değerlendirmektedir. Sonuçlara bakıldığında özellikle 5. sınıf düzeyinde katılımcıların yarısından fazlasının kullanılan görsellerin güncel olduğunu düşünmedikleri görülmektedir. Güncelliğin sağlanması öğrencilerin dikkatini öğretim materyaline çekebilir. Çünkü yakın çevre ve yakın zamana ait olan bilgi ve görüntüler öğrenciler tarafından daha ilgi çekici olabilmektedir. 6 ve 7. sınıf düzeylerinde de olumlu düşünenlerin oranının fazla olmaması Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki görsellerin güncellik yönünden yeterli bulunmadığını ortaya koymaktadır. Demir ve Atasoy (2018) ise yaptıkları araştırmada inceledikleri 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görsellerin ve verilerin genelde güncel olduğu sonucuna varmışlardır. Bu sonuç, en azından 5. sınıf düzeyinde görsellerin güncelliğinin sağlanmasına yönelik bir çabanın olduğuna işaret etmektedir.

ÖNERİLER

Sosyal bilgiler ders kitaplarında daha fazla görsel çeşidinin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Karikatür, Kavram haritası, zihin haritası, grafik, şekil, afiş, diyagram gibi görsel çeşitlerine de yeterince yer verilmelidir. Özellikle 6 ve 7. sınıf düzeylerinde

hiç yer verilmeyen karikatür gibi hem eğlendirici hem de eğitici özelliği yüksek olan bir görsel türünün sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılmasının oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir.

Ders kitaplarında kullanılacak görsellerin içerikte sunulan bilgiyi somutlaştıracak türden olmasına özen gösterilmelidir. Özellikle seçilecek görsellerin içeriği görselleştirmesi sağlanmalıdır. Bunun yanında içerikteki bilginin kalıcılığına katkı sağlayacak ve içeriği basitleştirecek görseller seçilmesine çalışılmalıdır.

Araştırma kapsamında ilgili ders kitaplarındaki en büyük eksikliğin kullanılan görsellerin öğrenciyi düşündürücü bir özelliğe sahip olmasına ilişkin olduğu görülmektedir. Görsellerin öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirici türden seçilmesine gereken önem verilmelidir. Görseller seçilirken öncelikle öğrencilerin seviyesine uygun, anlaşılır ve net olmasına dikkat edilmelidir. Görsellerin öğrencilerin zihninde canlandırılabilir olmasına çalışılmalıdır. Öğrencilerin görselden yola çıkarak zihinlerinde içerikle ilgili birtakım çıkarımlar yapabilmesine olanak sağlayacak görsellere yer verilmelidir. Ayrıca öğrencilerin ön bilgileri ile tutarlı görseller seçilerek bilgi karmaşasının önüne geçilmelidir.

Ders kitaplarında kullanılacak görsellerin hem sayfa üzerinde kapladıkları alanın hem de görsel içindeki öğelerin boyutları özel olarak ayarlanmalıdır. Görsellerin sayfa üzerinde yeterli alanı kaplaması sağlanmalıdır. Görsel içindeki öğelerin boyutlandırılmasına ve içerikle uyumuna dikkat edilmelidir. Görselin içinde yer alan öğelerin net ve anlaşılır olmasına özen gösterilmelidir. Görselin içindeki boyutlandırmalar öğrencilerin öğrenin gerçek boyutlarını fark edebilmesi için öğrencilerin günlük hayattan bildikleri bir öğe ile boyutlandırılma yapılmalıdır.

Görsellerin sayfa üzerindeki yerleşiminde kapladığı alanının yeterli olmasına, paragrafları bölmediğine dikkat edilmelidir. Paragrafların üstünde, altında veya ortasında görselin yer alması sağlanmalıdır. Sayfa üzerinde paragraflarla görseller arasında görsel bir bütünlük sağlanarak görsel karmaşıklığın önüne geçilmelidir.

Görsellerin kullanımı esnasında karşılaşılan en büyük sorunlardan biri de görselin sayfa üzerine aktarılmasında görüntü kalitesinin korunamamasıdır. Görselin hazırlandığı haliyle sayfa üzerine aktarılmadığında kaliteli bir görsel bile kendisinden bekleneni verememektedir. Bu yüzden ders kitaplarının hazırlanması esnasında baskı kalitesine gereken önem verilmelidir. Baskı kalitesinin sağlanması için kağıt kalitesi, kullanılan mürekkep ve baskı tekniği önem taşımaktadır. İyi bir baskı için I. sınıf hamur kağıt kullanılmalı ve baskı tekniğinde sayfalar üzerinde mürekkep lekesi kalmadığından emin olunmalıdır. Görsellerin renklerinin ve canlılığının sayfa üzerine tam olarak aktarılması görselin kendisinden bekleneni vermesi için önemli olduğu da unutulmamalıdır.

Görsellerin öğrenci üzerinde etkili olması için güncel olmasına dikkat edilmelidir. Bundan dolayı görsellerin seçiminde mümkün olduğu ölçüde öğrencilerin günlük hayatlarında ya da medya aracılığıyla karşılaşabilecekleri görsellerin kullanılmasına özen gösterilmelidir. Böylece öğrenci görsel ile günlük hayat arasında bağlantı kurabilir ve görsel kendinden beklenen katkıyı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Aglin, G. J. (1986). *Effect of pictures on recall of written prose: How durable are picture effects?*. Paper presented at the annual convention of the association for Educational Communications and Technology, Las Vegas, NV. Ed.267755.
- Alakaş, Y. (2019). *Sosyal bilgiler 5. Sınıf ders kitaplarının öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi: Afyonkarahisar örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Alpan, G. B. (2004). Ders kitaplarındaki grafik tasarımın öğrenci başarısına ve derse ilişkin tutumlarına etkisi. *Journal of Educational Sciences Practices*, 3(6), 193-209. http://www.ebuline.com/pdfs/6Sayi/EBU_6_4.pdf.
- Becer, E. (2011). *İletişim ve grafik tasarım* (8. Basım). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Carney, R. N., & Levin, J. R. (2002). Pictorial illustrations still improve students' learning from text. *Educational Psychology Review*, 14(1), 5-26. <https://doi.org/10.1023/A:1013176309260>.
- Cemaloğlu, N. (2003). Öğretimde ders kitaplarının yeri ve önemi. Hayta, N., Şahin, M., Cemaloğlu, N., Karabağ, G., Oğuzoğlu, D. T., & Köksal, H. (Kom.). *Konu alanı ders kitabı inceleme klavuzu: Tarih 9-12* (1.Basım) içinde (ss.1-32). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ceyhan, E., & Yiğit, B. (2004). *Konu alanı ders kitabı incelemesi* (2.Basım). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni* (3. baskı). (Çev. Ed. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Cruz, B. C., & Thornton, S. J. (2012). Visualizing social studies literacy: Teaching content and skills to English language learners. *Social Studies Research and Practice*, 7 (2), 98-111. http://www.socstrpr.org/wp-content/uploads/2013/01/06465_no7.pdf.
- Çakmak, Z. & Kaçar, T. (2020). 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının resim – metin ilişkisi açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies – Educational Sciences*, 15(3), 1629-1649. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43268>.

- Demir, Y. & Atasoy, E. (2018). 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının(2017) değerlendirilmesi. *Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 753-780. <https://doi.org/10.19171/uefad.505647>.
- Demircioğlu, E. (2011). *Tarih öğretmenlerinin dokuzuncu sınıf tarih ders kitabındaki görseller hakkındaki görüşleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Demirel, Ö., & Kiroğlu, K. (2008). Eğitim ve ders kitapları. Demirel, Ö., & Kiroğlu, K.(Ed.). *Konu alanı ders kitabı incelemesi* (2. Basımdan tıpkı basım) içinde (ss. 2-11). Ankara: Pegem Akademi.
- Duman, T., & Çakmak, M. (2011). Ders kitabının nitelikleri. Küçükahmet, L. (Ed). *Konu alanı ders kitabı inceleme klavuzu* (3. Basım ekonomik baskı) içinde (ss.17-32). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dursun, F., & Eşgi, N. (2008). 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler öğretimi ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 21-34. <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/58a9/8b0a/6e50/imp-308151-0.pdf?>
- Eğedemir, M. P. (2017). *7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabının görsel metin ilişkisi açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Ertürk, M. & Güler, E. (2017). 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi (Muğla ili örneği). *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(8), 64-76. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/408561>.
- Halis, İ. (2004). Öğretim ortamında kullanılan yaygın materyal türleri (sosyal fen-matematik). R. Yıldız, (Ed.), *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme* içinde (ss. 51 - 75). Konya: Atlas Kitabevi.
- Haring, M. J., & Fry, M. A. (1979). Effect of pictures on children's comprehension of written text. *Educational Communication and Technology*, 27(1), 185-190. <https://doi.org/10.1007/BF02765450>.
- Hayes, D. A., & Headence, J. E. (1983). Transfer of learning from illustration- dependent text. *The Journal of Educational Research*, 76(4), 245-248. DOI: 10.1080/00220671.1983.10885459.
- İşler, A. Ş. (2003). Yazılı ders materyallerinde illüstrasyon kullanımının yeri ve önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 157, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/157/isler.htm.
- Janko, T., & Knecht, P. (2013). Visuals in geograpy textbooks: Categorization of types and assessment of their instructional qualities. *Review of International Geographical Education Online*, 3(1), 93-110. <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/imported/5000041500/5000039030.pdf?>
- Janko, T., & Peskova, K. (2013). Analysing the types of visual german language: considering the instructional functioning of photographs. *Antropologist*, 16(1-2), 363-372. <https://doi.org/10.1080/09720073.2013.11891363>.
- Kılıç, D. (2008). Ders kitabının öğretimdeki yeri. Demirel, Ö., & Kiroğlu, K. (Ed.), *Konu alanı ders kitabı incelemesi* (2.Basımdan tıpkı basım) içinde (ss.37-53). Ankara: Pegem Akademi.
- Kılıç, A., & Seven, S. (2005). *Konu alanı ders kitabı incelemesi* (5.Basım). Ankara: Pegem A Yayınları.
- Kochhar, S. K. (2009). *The teaching of social studies* (20th ed.). New Delhi: Sterling Publishers.
- Kuzu, A., Akbulut, Y., & Şahin, M. C. (2007). Application of multimedia design principles to visuals used in course-books: Education tool. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 6, 8-14. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED500048.pdf>.
- Lee, V. R. (2010). Adaptations and continuities in the use and design of visual representations in US middle school science textbooks. *International Journal of Science Education*, 32(8), 1099-1126. <https://doi.org/10.1080/09500690903253916>.
- Levie, W. H., & Lentz, R. (1982). Effects of text illustrations : A review of research. *Educational Communication and Technology Journal*, 30(4), 195-232. <https://doi.org/10.1007/BF02765184>.
- Mayer, R. E., & Gallini, J. K. (1990). When is an illustration worth ten thousand words?. *Journal of Educational Psychology*, 82(4), 715-726. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.82.4.715>.
- Nalçacı, A. (2011). İlköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Erzurum örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 321-335. <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/imported/1020007662/1020006826.pdf?>
- Öcal, A., & Yiğittir, S. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Kırıkkale örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(1), 51-61. <http://kefad.ahievran.edu.tr/Kefad/ArchiveIssues/PDF/54ae1588-8b55-e711-80ef-00224d68272d>.
- Pettersson, R. (2000 April). Literacies in the New Millennium. *III. Miedzynardowa Konferencja*. Poznan: University of Adam Mickiewicz.

- Pingel, F. (2003). *Ders kitaplarını araştırma ve düzeltme rehberi UNESCO*. (Çev. Elhüseyni, N.). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Schnotz, W. (2002). Towards on integrated view of learning from text and visual displays. *Educational Psychology Review*, 14(1), 101-120. <https://doi.org/10.1023/A:1013136727916>.
- Seferoğlu, S. S. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarım* (3.Basım). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Seven, S. (2001). *İlköğretim Sosyal Bilgiler ders kitapları hakkında öğretmen ve öğrenci görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Şahin, M. (2011). *Sosyal Bilgiler ders kitaplarının mesaj tasarımı ilkeleri açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, M. (2012). Sosyal Bilgiler ders kitaplarının mesaj tasarımı ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13(3), 129 – 154. <http://kefad.ahievran.edu.tr/Kefad/ArchiveIssues/PDF/c9f073b0-3b53-e711-80ef-00224d68272d>.
- Şahin İzmirli, Ö., Kabakçı, I., & İzmirli, S. (2009). Evaluation of the student workbook in terms of purpose of use of pictures. *Journal of Education of Theoretical Applied Information Technology*, 7(1), 372-376. <http://www.jatit.org/volumes/research-papers/Vol7No1/10Vol7No1.pdf>.
- Türkel, N. (2010). *İlköğretim II. kademe sosyal alan ders kitaplarında görsel boyut ve içerik tutarlılığı*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Uçar, T. F. (2004). *Görsel iletişim ve grafik tasarım* (3. Basım). İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Vitulli, P., & Santoli, S. P. (2013). Visual arts and social studies: Powerful partners in promoting critical thinking skills. *Social Studies and Practice*, 8(1), 117-134. http://www.socstrpr.org/wp-content/uploads/2013/04/MS_06389_no9.pdf.
- Yalçınkaya, E. (2004). *İlköğretim okulu 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan haritaların nitelikleri ve kullanılabilirlik düzeylerine ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri (Kayseri örneği)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yaşar, O., & Seremet, M. (2007). A comparative analysis regarding pictures included in secondary school geography textbooks taught in Turkey. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 16(2), 157-187. DOI: 10.2167/irgee216.0.
- Ekler
- Karabıyık, E. Ü. (2015). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Evren Yayıncılık.
- Tekten, Z. (2015). *İlköğretim sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. Ankara: Yakın Çağ Yayınları.
- Tüysüz, S., & Yıldırım, Ş. (2015). *İlköğretim sosyal bilgiler 7 ders kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık.